

Centaurea triumfetti All.**Chaber barwny**

Synonimy: *Centaurea stricta* W.et K., *C. axillaris* Willd.

Rodzina: *Asteraceae* (*Compositae*) – astrowate (złożone)

Status

W Polsce gatunek narażony na wyginięcie. W krajach ościennych: narażony w Czechach.

Uwagi taksonomiczne

Gatunek bardzo zmienny, tworzy liczne podgatunki i odmiany różniące się zarówno morfologią, jak i rozmieszczeniem (Dostał 1976; Mądalski, Ciaciura 1972). W Polsce występuje wyłącznie *Centaurea triumfetti* var. *pieninica* Pawł. (Szafer i in. 1924; Mądalski, Ciaciura 1972; Dostał 1976).

Rozmieszczenie geograficzne

Zasięg gatunku w pełnej zmienności obejmuje południową i środkową Europę, Azję Mniejszą i Kaukaz (Mądalski, Ciaciura 1972). Liczne taksony niższej rangi (podgatunki i odmiany) mają najczęściej niewielkie zasięgi, a niektóre z nich traktowane są jako endemiczne. Występująca w Polsce odmiana *Centaurea triumfetti* var. *pieninica* Pawł., uznawana przez badaczy polskich za endemit pieniniński, według Domina (1934) rośnie również poza Pieninami.

Występowanie w Polsce

Chaber barwny występuje w Polsce wyłącznie w Pieninach; inne stanowiska wymieniane we *Florze Polski* (1972) leżą poza obecnymi granicami kraju. Znany jest z Pienin Właściwych (Centralnych), gdzie rośnie od podnóża po najwyższe szczyty. Obserwowany był tam już w XIX w. (Grzegorzek 1868; Gustawicz 1881; Berdau 1890; Wołoszczak 1895; Filarszky 1898) i podawany przez późniejszych badaczy (Raciborski 1911a; Vraný 1929; Domin 1934). Występuje w masywie Trzech Koron od Wąwozu Sobczańskiego (600 m n.p.m.) przez Ogródki po Okrąglicę (980 m), na Grabczychach, Facimiechu (520–750 m n.p.m.), Sokolicy oraz na skałach w przełomie Dunajca (Zarzycki 1976; Kaźmierczakowa 2004c; Wróbel, Vončina 2008); notowany również na Bystrzyku (Zarzycki 1981). Geograficznie Bystrzyk przynależy do Małych Pienin, natomiast geobotanicznie (Pawłowski 1977) do Pienin Właściwych.

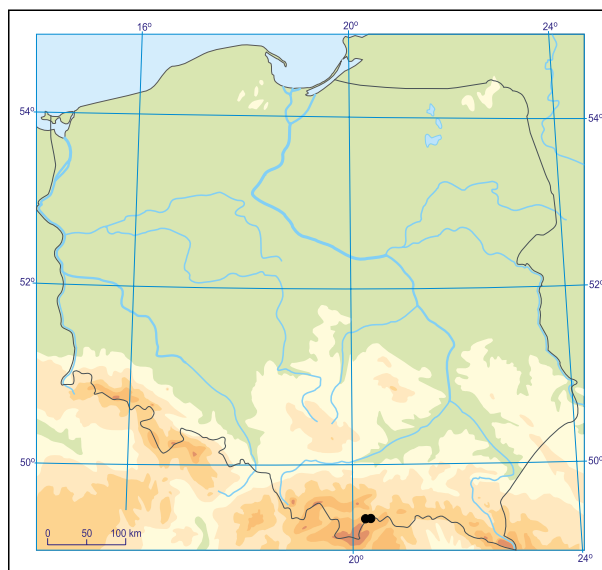
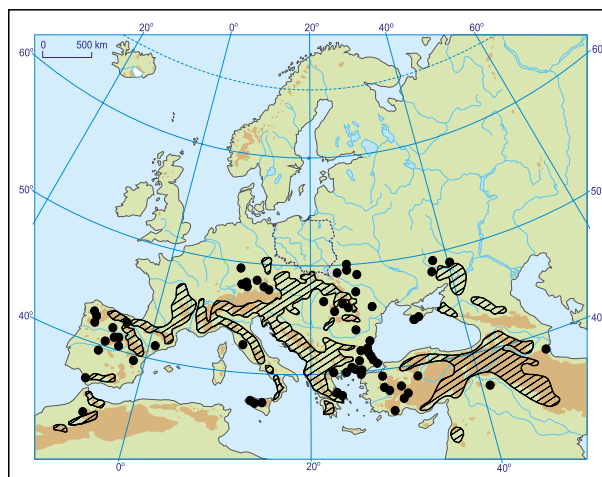
Siedliska i fitocenozy

Występuje na rędzinach inicjalnych wytworzonych na skałach wapiennych, w szczelinach i na półkach skalnych. Preferuje siedliska nasłonecznione o ekspozycji

z południowego sektora horyzontu. Rośnie w górskich murawach naskalnych należących do endemicznego dla Pienin zespołu *Dendranthemo-Seslerietum* (Grodzińska 1982; Zarzycki 1976, 1981), którego jest gatunkiem charakterystycznym (Matuszkiewicz 2001). Sporadycznie spotykany jest w ciepłolubnych murawach naskalnych *Festucetum pallentis* oraz w zespole *Origano-Brachypodietum* (Zarzycki 1981).

Morfologia i biologia

Bylina, hemikryptofit o krótkim kłęczu, bez rozłogów. Występująca w Polsce *Centaurea triumfetti* var. *pieninica* ma łodygę 15–40 cm wysoką, w nasadzie często podnoszącą się, ulistnioną. Liście odstające, niepodzielone, tępe, gęsto srebrzystoszarowłnisty, krótko lecz szeroko (2–3 mm) zbiegające wzdłuż łodygi. Frędzle na brzegu łusek do 3 mm długie, w górze białawe, lśniąco. Kwiaty brzeżne ciemnoniebieskie, około 30–40 mm długie, o koronie podzielonej na równowąskolancetowate łatki;

środkowe kwiaty purpurowoczerwone, do 20 mm długie. Owocki eliptyczne, 4–5 mm długie i 2–3 mm szerokie, drobno omszone; puch kielichowy około 1,5 mm długości. Roślina owadopylna, kwitnie od czerwca do sierpnia; owocki rozsiewane są przez wiatr. W ciepłe i suche lata rośliny kwitną i owocują obficie, w latach wilgotnych kwitną i owocują słabo (Muranyi, Wróbel 2006).

Charakterystyka populacji

Chaber barwny najczęściej rośnie pojedynczo, wyjątkowo tworzy większe kępy. Na większości stanowisk kwitnie i owocuje.

Zagrożenie i wskazania ochronne

Cała znana obecnie polska populacja występuje na obszarze Pienińskiego Parku Narodowego, głównie na terenach objętych ochroną ścisłą, która zapewnia optymalny sposób zachowania siedliska tego gatunku. Rośli-

Fot. 234. *Centaurea triumfetti* na Trzech Koronach w Pieninach (2005)

na związana jest z odsłoniętymi skałkami oraz towarzyszącymi im murawami; potencjalnym zagrożeniem jest zanikanie tego typu siedlisk na skutek zarastania przez drzewa i krzewy, powodującego początkowo zacielenie, a następnie całkowitą zmianę warunków siedliskowych. Z uwagi jednak na naturalny charakter górskiej murawy naskalnej proces ten zachodzi bardzo wolno. Bezpośrednim zagrożeniem jest zrywanie roślin przez turystów ze względu na efektowne kwiaty. Owocki chabra barwnego przechowywane są w banku nasion (Muranyi, Wróbel 2006). Próby uprawy tego gatunku prowadzone są w Ogrodzie Botanicznym PAN w Warszawie-Powsinie; z powodzeniem uprawiany jest w ogródkach skalnych przy budynku dyrekcji Pienińskiego Parku Narodowego w Krościenku i przy pawilonie wystawowym w Sromowcach Niżnych.

Iwona Wróbel i Grzegorz Vončina

Summary

Centaurea triumfetti is known in Poland only from the Pieniny Mountains (Western Carpathians). It occurs at a few locations in the massif of Trzy Korony, Pieninki and on Mt Bystrzyk, at an altitude of about 500-982 m a.s.l. The plant grows on rocky walls and rock shelves, in rock crevices; it is a component of the endemic plant association Dendranthemo-Seslerietum. Individuals growing along tourist paths are threatened with direct destruction by picking flowers. *C. triumfetti* seeds, collected from the plants growing in the wild, are stored in a seed bank.

